

Станіслав Ларін

аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою НАДУ при Президентові України

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ «НАЦІОНАЛЬНА ЦІННІСТЬ» ЯК СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розглянуто теоретичні аспекти дослідження категорії «національна цінність» як складової політики національної безпеки. Визначено понятійне поле та сутнісні ознаки «національної цінності», що є важливим засадничим принципом реалізації Стратегії національної безпеки України.

Ключові слова: національна цінність, національна безпека, Стратегія національної безпеки України.

Stanislav Larin

THEORETICAL ASPECTS OF THE RESEARCH CATEGORY «THE NATIONAL VALUE» AS A SYSTEM COMPONENT OF NATIONAL SECURITY

Today the main problem for the Ukrainian society is a crisis values and worldviews foundations which appears in the loss of morality, growth of deviant behavior, an increase in separateness and differentiation of the Ukrainian society. Revaluation of norms and construction of new value system could overcome the crisis. The research of national values in implementation of national security is the actuality of article.

Analysis of recent researches and publications. A lot of researchers explore issues of axiological foundations of national security in particular V. Gorbulin, S. Zdioruk, O. Lytvynenko, A. Kachynskyi, A. Vozzhennykov, G. Novytskyi, M. Rozumnyi, B. Parahonskyi, S. Pyrozkhov, G. Sytnyk, M. Ozhevan, J. Opalko, A. Datsuk, V. Lipkan and others.

The staff of the Institute of Philosophy and Sociology of National Academy of Sciences of Ukraine explored values in particular A. Ruchka, E. Golovaha, N. Kostenko, A. Kolodnyi, L. Filipovich, O. Zlobina, L. Bevzenko, L. Skokova, N. Soboleva, M. Parashchevin and others.

The purpose of the article: review theoretical aspects of category «the national value» as a component of national security. Formation of national security system viewed in the Strategy of national security 2015.

We determined that more fully explored the Institute of Philosophy and Sociology of National Academy of Sciences of Ukraine especially A. Ruchka which allocated five value priorities of the Ukrainian society. There are the living values – health, welfare, family, children; the social values - creating in society different opportunities for all and social equality; the traditionalist values - cultural revival and participation in religious life; the self-realization values - interesting job, public recognition; the civic values - state independence, democratic development of the country and others.

National scientists V.P. Gorbulina and A.B. Kachanskyi structured the system of national values to values of the state. They noted that the continued existence of the state and nation should be viewed as core of values which consolidates society namely the national security, spiritual heritage, system of international relations, patriotism and social justice.

National scientists P. Gai-Nyzhnyk and L. Chuprii are considers that should be made morality, religiosity, mutual tolerance, peacefulness, goodwill, family (family values) etc. which always were inherent in the Ukrainian society and reflect the essential foundations of them national character. An expert survey confirms to the dominant the national values are patriotism, human rights and freedoms, social justice, material and spiritual heritage of Ukrainian people, the national security, natural resources, constitutional order.

Thus the national value is the part of the system of national security, defines its essence (meaning), integrity and stability.

Keywords: national value, national security, Strategy on national security of Ukraine.

Станіслав Ларін

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КАТЕГОРИИ «НАЦИОНАЛЬНАЯ ЦЕННОСТЬ» КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ СИСТЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье рассмотрены теоретические аспекты исследования категории «национальная ценность» как составляющей политики национальной безопасности. Определены понятийное поле и сущностные признаки «национальной ценности», что является важным основополагающим принципом реализации Стратегии национальной безопасности Украины.

Ключевые слова: национальная ценность, национальная безопасность, Стратегия национальной безопасности Украины.

Сьогодні для українського суспільства є характерною криза ціннісно-світоглядних засад, яка проявляється у втраті моральних орієнтирів, зростанні девіантної поведінки, збільшенні розпоро-

шеності й диференціації українського суспільства. Цю кризу можна подолати шляхом переоцінки колишніх норм і побудові на цій основі нової системи цінностей. Відтак в статті актуалізується питання ґрунтового до-

слідження національних цінностей в контексті реалізації політики національної безпеки.

Питаннями дослідження аксіологічних засад політики національної безпеки займаються ряд дослідників, зокрема В. Горбулін, С. Здіорук, О. Литвиненко, А. Качинський, А. Возженников, Г. Новицький, М. Розумний, Б. Парахонський, С. Пирожков, Г. Ситник, М. Ожеван, Ю. Опалько А. Дацюк, В. Ліпкан та інші.

Активно досліджували цінності співробітники Інституту філософії та соціології НАН України, зокрема А. Ручка, Е. Головаха, Н. Костенко, А. Колодний, Л. Філіпович, О. Злобіна, Л. Бевзенко, Л. Скокова, Н. Соболева, М. Паращевін інші.

Мета статті: розглянути теоретичні аспекти категорії «національна цінність» як складової політики національної безпеки.

Формування політики національної безпеки загалом має бути спрямованим на визначення завдань і цілей даної політики, що найбільш повно відображено в Стратегії національної безпеки. У статті розглянемо більш детально теоретичні підходи, які можуть бути використані при реалізації Стратегії. Адже успішне функціонування суспільства, якість життя людей значною мірою залежить від правлячої меншості – еліти в державному управлінні, від її якісних характеристик.

Формування системи забезпечення національної безпеки найбільш повно відображено в Стратегії національної безпеки 2015 року, при реалізації якої можуть бути використані два основні підходи [1].

Перший підхід – ієрархія національних інтересів і цілей.

Другий підхід орієнтується на формування ієрархії національних цінностей. Хоча на думку П. Гай-Нижник [2], найбільш оптимальним є третій – інтегрований підхід до дослідження феномену національних цінностей, прихильниками якого є А. Величко, І. Волощук, В. Горбулін, Б. Демидов, А. Качинський, В. Ліпкан, В. Манілов, С. Пирожков. Вони акцентують увагу на взаємозв'язку національних цінностей та інтересів, необхідності врахування їх взаємозумовленості у дослідженні проблем національної безпеки.

Розглянемо більш детально зазначені підходи. У першому підході відбувається орієнтація на «національні інтереси». Визначаючи їх змістовну наповненість, зазначимо, що сьогодні існує ряд визначень поняття «національні інтереси». Так в «Малій енциклопедії етнодержавознавства» (1996) В. Кириченко стверджує, що «національні інтереси» – це «інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються через політичну систему відповідної держави як компроміс у поєднанні запитів кожної людини і суспільства загалом» [3, с. 118]. В даному контексті національні інтереси створюються всіма елементами політичної системи, є основою функціонування її складових.

«Енциклопедія етнокультурознавства» визначає «національний інтерес» як «реальну причину дій нації і держави, спрямованих на своє виживання, функціонування і розвиток», або як «сукупність національних цілей і базових цінностей, які відіграють важливу роль у стратегії і тактиці в галузі національної безпеки» [4, с. 421].

У Законі України «Про основи національної безпеки України» національні інтереси українського народу визначаються як «життєво важливі матеріальні, інтелектуальні й духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток» [5]. На нашу ж думку, ототожнення понять «національні інтереси» і «національні цінності» є некоректним, адже національні цінності лежать в основі національних інтересів, визначають їх спрямованість, проте вони не є національними інтересами. Інтерес можна розглядати як об'єктивно зумовлений мотив діяльності суб'єкта (окремої людини, соціальної спільноти), що складається з усвідомлення ним власної потреби та з'ясування умов і засобів її задоволення. Інтереси тісно пов'язані з потребами, початковим етапом формування інтересу. Тож національні інтереси можна кваліфікувати як визначальні потреби суспільства і держави, що визначаються економічними і геополітичними відносинами держави в певну епоху, культурно-історичними традиціями, потребою забезпечення безпеки, захистом населення від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Сам термін «національний інтерес» було запозичено із західної політичної літератури, де він визначається як «державний інтерес». Саме таке розуміння є переважаючим в західних країнах, оскільки вони представляють мононаціональні держави в соціальному аспекті. В західних суспільствах нація являє собою єдність громадянського суспільства і держави, відтак національний інтерес виконує консолідуючу функцію і зменшує протиріччя між інтересами держави та громадянського суспільства.

Виділяють два основні рівні національних інтересів держави:

- рівень ключових зовнішньополітичних інтересів;
- рівень специфічних інтересів.

Перший пов'язаний із забезпеченням її безпеки і цілісності як соціально-економічної, політичної, національно-історичної та культурної спільноти з захистом економічної і політичної незалежності держави. Головні інтереси держава забезпечує усіма військовими, економічними, дипломатичними, ідеологічними та культурними засобами [6].

Формуючи систему національних інтересів, першочергово слід враховувати національні цінності, тому що саме вони закладають аксіологічну основу системи національної безпеки держави. Національні інтереси можуть переплітаються із загальними базовими цінностями (територіальною цілісністю, політичним виживанням), а з деякими й можуть входити в суперечності (забезпеченням невід'ємних прав людини тощо).

Національні цінності є важливими передумовами і базовими засадами забезпечення національної безпеки країни й, зокрема, важливими чинниками формування політики національної безпеки [7]. Відповідно до мети вважаємо за доцільне детальніше розглянути вказану категорію у нашій статті.

Саме система національних цінностей утворює правову, філософську та етичну основу для забезпечення подальшого існування держави. Їх втрата може призвести до зникнення нації як самостійного суб'єкта міжнародних відносин [8, с. 105].

«Національні цінності» – це предмети, явища та їх властивості, що задовольняють потреби особи, суспільства і держави в безпечному існуванні та прогресивному розвитку [9, с. 18]. А. В. Возженников вважає, що національні цінності – це наявні й ідеальні соціальні, матеріальні, духовні блага, що задовольняють потреби та інтереси людей і сприяють прогресивному розвитку особи, суспільства і держави [10, с. 14]. Визначаючи це поняття, зазначимо, що саме національні цінності є певними концептуальними, ідеологічними основами, консолідуючими чинниками, важливими життєвими орієнтирами на шляху ефективного суспільного розвитку. За А. В. Малишевим це: «...характерні для спільнот цінності як об'єктивні параметри внутрішнього середовища, чітке дотримання яких є домінантою їх успішного розвитку» [11, с. 17].

Проблема формування та закріплення системи національних цінностей є надзвичайно важливою для українського суспільства. Сьогодні є характерною криза ідентичності, яка проявляється у світоглядній невизначеності, розмитості суспільних цінностей, розпорошеності і значній диференціації українського суспільства. Цю кризу можна подолати шляхом переоцінки колишніх (застарілих) норм і в побудові на цій основі нової системи цінностей. Тільки національні цінності можуть бути стійким фундаментом для гармонізації інтересів людини, сприяння стабільності суспільства та сталого розвитку держави [12, с. 6]. Відтак вони є провідною ідеєю Стратегії національної безпеки, яка має активізувати зусилля, спрямовані на консолідацію української нації навколо спільних національних інтересів та цінностей.

Аналізуючи поняття «національні цінності» Г. П. Ситник стверджує, що виходячи з аналізу поняття «національна безпека», можна констатувати, що національні цінності – це цінності індивіду (особистості), цінності суспільства та цінності держави. Об'єктивне існування і вплив на безпеку особи, суспільства, держави та людської цивілізації природних і суспільних явищ зумовлює можливість розподілу цінностей на природні й соціальні [13, с. 123].

При цьому слід розрізняти природні і соціальні цінності. Основоположними для людини є природні цінності, пов'язані з потребами у їжі, житлі, задоволенні інших біологічних потреб тощо. Для держави природною цінністю є цілком визначена географічно територія, належний захист якої забезпечує безпеку держави. Природні ресурси є також важливими природними цінностями як суспільства, так і держави. Вони формують потенціал, який може бути використаний державою для гарантування національної безпеки.

Дослідження базових цінностей певного народу чи нації здійснювали як вітчизняні, так і міжнародні соціологічні служби. Зокрема, ще в листопаді 2005 року Національний інститут стратегічних досліджень проводив соціологічне опитування щодо виділення основних національних цінностей. Отримані результати були такими (див. табл. 1).

Грунтовне дослідження цінностей різних народів Європи у 2010 році здійснювали Європейські соціологічні інституції, зокрема The European Social Survey [14]. Серед основних рис типового українця дослідники виділяють: стурбованість власною безпекою, праг-

Система цінностей

Цінність	%
Добробут	46,5
Справедливість	44,3
Стабільність	40,9
Права людини	37,4
Порядок	36,1
Рівність перед законом	30,2
Свобода	18,1
Духовність	14,6
Патріотизм	13,1
Взаємодопомога	10,1
Ефективність	4,1

нення самоствердження (влади, статусу, багатства), невміння самостійно приймати рішення, насторожене відношення до змін, слабовиражене прагнення радіти життю. Більшість із цих ознак, на думку аналітиків, породжені невпевненістю у завтрашньому дні. В цьому громадяни України радикально відрізняються від жителів більшості європейських країн з багатолітньою демократією, низьким індексом коруптованості органів управління і стабільною економікою – наприклад, від скандинавських держав (Данії або Швеції) чи від країн північного заходу континенту (таких як Голландія, Бельгія, Франція і Німеччина) [2].

В Україні дослідженням цінностей активно займаються співробітники Інституту соціології НАН України. Зокрема, А. А. Ручка, досліджуючи ціннісні пріоритети населення України, виділяє п'ять ціннісних синдромів.

Перший ціннісний синдром – це вітальні цінності:

- здоров'я (4,74 бали за 5-бальною шкалою);
- сім'я (4,72);
- діти (4,67);
- добробут (4,67) (середній бал – 4,73).

Другий ціннісний синдром охоплює соціальні цінності:

- створення в суспільстві різних можливостей для всіх;
- сприятливий морально-психологічний клімат у суспільстві;
- соціальна рівність (середній бал – 4,06).

Третій ціннісний синдром – традиціоналістські цінності:

- національно-культурне відродження;
- участь у релігійному житті (середній бал – 3,47).

Четвертий ціннісний синдром охоплює самореалізаційні цінності:

- цікава робота (праця);
- суспільне визнання;
- підвищення освітнього рівня;
- розширення культурного кругозору (середній бал – 3,70).

П'ятий ціннісний синдром охоплює політико-громадянські цінності:

- державна незалежність країни;
- демократичний розвиток країни;
- участь у діяльності політичних партій і громадських організацій тощо (середній бал – 3,51) [15, с. 118].

Таким чином, за даними Інституту соціології НАН України, пріоритетними для українців є вітальні та соціальні цінності.

Ґрунтовно проблемою національних цінностей займаються вітчизняні науковці НІСД В. П. Горбулін та А. Б. Качинський, структуруючи систему національних цінностей на цінності індивіда, цінності суспільства та цінності держави [16, с. 107]. У своїх працях вчені зазначають, що подальше існування держави й нації має розглядатися крізь призму її ціннісного ядра, що консолідує суспільство, а саме: національна безпека, духовні надбання, добробут, система міжнародних зв'язків, патріотизм і соціальна справедливість.

Вітчизняні дослідники П. Гай-Нижник та Л. Чупрій вважають, що до вищезазначених цінностей слід додати такі як: моральність; релігійність; взаємотерпимість; миролюбність; доброзичливість; працелюбство; сім'я (сімейні цінності) тощо, які завжди були притаманними українцям і відображають сутнісні засади українського національного характеру. Адже національні інтереси, національні цінності та національні цілі є структуроформуючими чинниками політики національної безпеки [2]. Проведене ними експертне опитування щодо визначення домінуючих національних цінностей (цінностей індивідуума, суспільства і держави) українців базувалося на оцінюванні експертами цінностей за пріоритетністю (див. рис. 1), де: 1 – найважливіша цінність, 2 – менш важлива; 3 – недостатньо важлива цінність. Отримані дані мали такі результати: ядро домінуючих цінностей українського народу за даними експертного опитування складають: патріотизм, права і свободи людини, соціальна справедливість, матеріальні та духовні надбання українського народу, національна безпека, природні ресурси, конституційний лад [2].

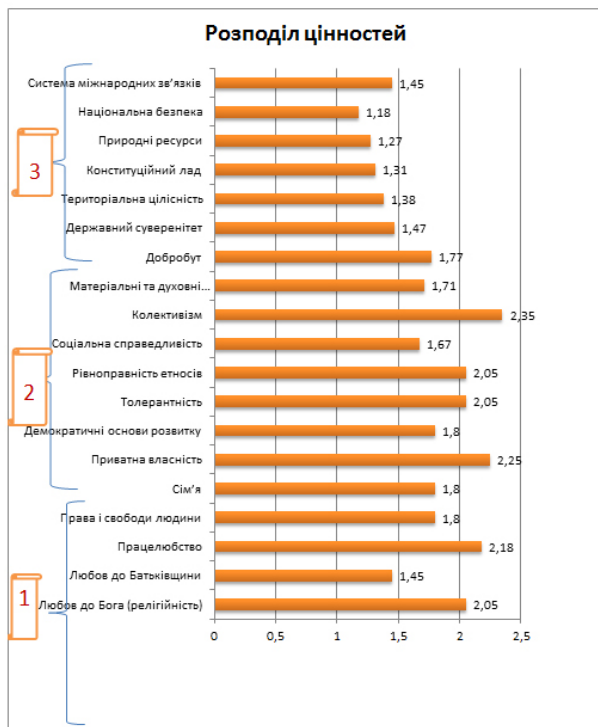

Рис. 1. Національні цінності українського народу (1 – індивідуальні цінності, 2- цінності суспільства, 3 – цінності держави) [16].

Порушення ключових національних цінностей владною верхівкою, зокрема прав і свободи людини, її безпеки, соціальної справедливості й призвело до виникнення у листопаді – грудні 2013 року протестного Майдану та вибуху Революції Гідності в січні-лютому 2014 року. На основі національних інтересів та національних цінностей формуються національні цілі. Їх сутнісні характеристики визначаються динамікою та суперечливістю розвитку середовища існування суспільства і держави. Національні цілі – це конкретні ключові завдання, які держава ставить перед собою заради захисту національних інтересів та національних цінностей. Національні цілі – це своєрідні дорожнікази розвитку суспільства до побудови моделі кращого стану (безпечніших умов розвитку та життєдіяльності) кожної людини, суспільства, держави.

Отже, ми бачимо, що соціальні цінності характеризують людину як суспільну істоту. Будь-який об'єкт, який розглядається як життєво важлива умова існування даної спільноти, може бути соціальною цінністю. Соціальні цінності виступають критерієм оцінки вчинків соціальних груп і окремих індивідів щодо прийнятої ними системи цінностей.

Відомий в Україні фахівець з цього питання Г. П. Ситник у своєму дослідженні щодо взаємодії різних структурних елементів системи забезпечення національної безпеки дійшов висновку, що національні цінності визначають сутність (зміст), цілісність і стійкість, національні інтереси – структуру і характер, а національні цілі – конфігурацію та спрямованість формування та функціонування даної системи [13, с. 46, 17]. Це було відображено на рис. 2 (див. рис. 2).

Підсумовуючи, слід констатувати, що національна безпека будь-якої держави внаслідок своєї багатокомпонентності потребує спеціальної системи її забезпечення, основним призначенням якої є виконання певних дій, спрямованих, перш за все, на захист національних цінностей і реалізацію національних інтересів. Здійснений теоретичний аналіз дослідження поняття «національні цінності» свідчить, що вони є складовими системами забезпечення національної безпеки, визначають її сутність (зміст), цілісність і стійкість, а національні інтереси – структуру і характер.

Формування системи забезпечення національної безпеки потребує вироблення на загальнодержавному рівні єдиного понятійного апарату та напрямку розвитку сфери національної безпеки з урахуванням специфічних особливостей розвитку держави. Недосконалість законодавства у сфері національної безпеки, низька ефективність його застосування призводять до неналежащего забезпечення національної безпеки, не дозволяють повноцінно реалізовувати національні інтереси.

Література.

1. Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» / <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

2. Гай-Нижник П., Чупрій Л. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки / Павло Гай-Нижник, Леонід Чупрій // Гілея. – 2014. – Вип. 84 (№5). – С. 465–4.

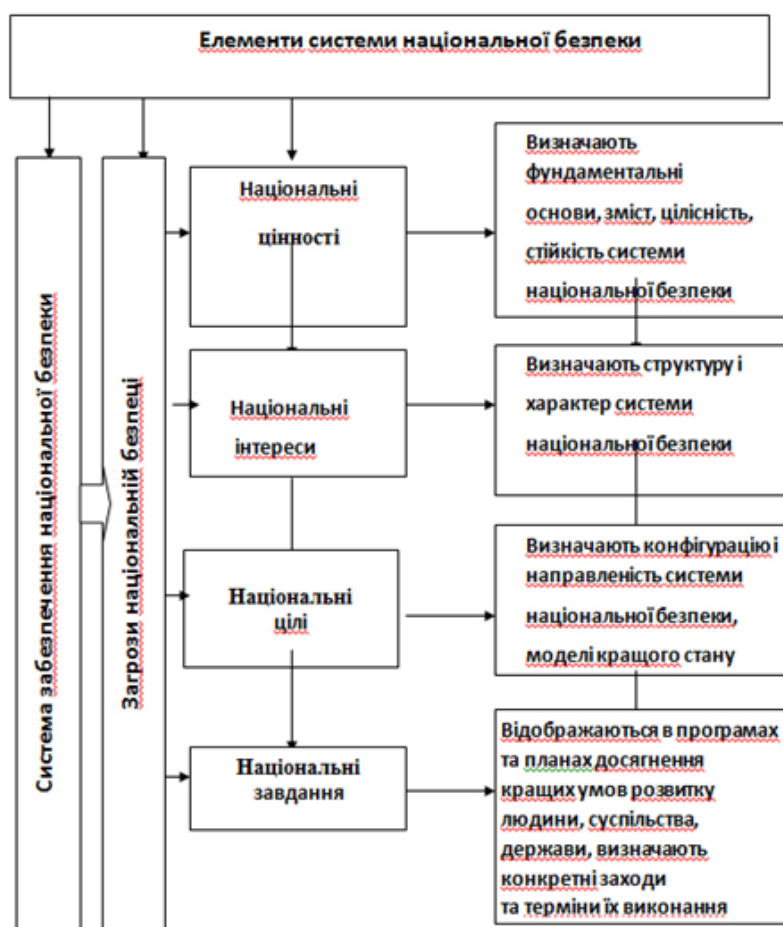

Рис. 2. Взаємодія національних цінностей, інтересів, цілей та завдань та їх вплив на формування і функціонування системи забезпечення національної безпеки [13, с. 46].

3. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К. : Довіра: Генеза, 1996. – 942 с.

4. Енциклопедія етнокulturознавства. – К. : Друкарня Державної академії керівних кадрів культури та мистецтв, 2001. – 528 с.

5. Закон України «Про основи національної безпеки» / <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

6. Политология. Словарь. – М: РГУ, 2010. – 564 с.

7. Новицький Г.В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України: Монографія. / Г.В. Новицький. – К.: Інтертехнологія, 2008. – 496 с.

8. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Засади національної безпеки України / В.П.Горбулін, А.Б.Качинський. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 272 с.

9. Возженников А.В. Национальная безопасность: теория, практика, стратегия / А.В. Возженников. – М. : НПО «Модуль», 2000. – 240 с.

10. Малышев А.В. Новая общесоциологическая теория (парадигма) / А.В. Малышев. – Винница: Изд. Винница, 1997. – 96 с.

12. Парахонський Б.О. Національні інтереси України (духовно-інтелектуальний аспект) / Б.О. Парахонський – К.: НІСД, 1993. – 43 с.

13. Ситник Г.П. Державне управління національної безпеки (теорія і практика) / Г.П.Стадник. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 408 с.

14. The European Social Survey // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ess.nsd.uib.no/>

15. Ручка А. Ціннісна ментальність вікових груп соціуму / А.Ручка // Соціологічні дослідження культури: концепції та практики. Колективна монографія. – К.: Інститут соціології, 2010. – С. 117–127.

16. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Стратегія національної безпеки України в аксіологічному вимірі: від «суспільства ризику» до громадянського суспільства / В.П.Горбулін, А.Б.Качинський //Стратегічна панорама. – 2005. – №2. – С. 13–27.

17. Ситник Г. П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України : навч. посіб.: у 3 ч. / Г. П. Ситник, В. І. Абрамов, Д. Я. Кучма. – Ч. 1 : Філософсько-методологічні та системні основи забезпечення національної безпеки. – К. : НАДУ, 2009. – 248 с.